

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглянуто поняття «суб'єкт дискурсивної діяльності» у взаємозв'язку зі складним і багатогранним дискурсивним явищем ідентичності. Проаналізовано теоретичні підходи до його вивчення з основним фокусом на кореляції між індивідуальним/персональним і соціальним/колективним рівнями ідентичності. Ідентичність доцільно досліджувати за допомогою соціокогнітивного підходу, у межах якого встановлено, що у свідомості кожної людини соціальний (колективний, інтеракційний) рівень ідентичності взаємодіє з когнітивним (індивідуальним, особистісним), що свідчить про їх діалектичний взаємозв'язок. Ідентичність формується в дискурсі й за допомогою дискурсу не лише як особистісна самопрезентація суб'єкта дискурсивної діяльності, а й як продукт взаємодії усіх учасників комунікації. Відповідно, саме завдяки ретельному лінгвістичному аналізу когнітивних, дискурсивних та інтеракційних механізмів само- та взаємоідентифікації у дискурсі уможливується виявлення індивідуальних і соціальних характеристик мовця. Ідентичності конструюються способом накопичення позицій суб'єкта дискурсивної діяльності у варіативних соціокультурних контекстах, чим зумовлено соціальну значущість і залежність феномена «суб'єкт дискурсивної діяльності» від ситуативних умов інтеракції. Отже, ідентичності, що формуються в конкретних ситуативних умовах, називають «ситуативними»; це дає можливість стверджувати: формування ідентичності та дискурсивне позиціонування – фундаментально пов'язані процеси, які не існують поза дискурсом і соціальною інтеракцією.

Ключові слова: суб'єкт дискурсивної діяльності, ідентичність, ситуативна ідентичність, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, соціокогнітивний підхід до аналізу дискурсу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблеми ідентичності правомірно потрапляють у фокус досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, оскільки відповідають пріоритетам неoантропоцентричного підходу до мови й мовлення. У зв'язку з розширенням комунікаційних ресурсів у сучасного індивіда стало значно більше можливостей говорити про самого себе, про свою персону і про своє місце в соціумі, внаслідок чого розширяється репертуар само- і взаємоідентифікувальних потреб і засобів (вербальних і невербальних) їх реалізації.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Через свою дифузність, з одного боку, та високий рівень пояснювального потенціалу, з іншого, поняття ідентичності сьогодні стає ключовим для найрізноманітніших галузей гуманітарного знання: філософії [8; 40], соціології [3; 5; 42], психології [21; 30], культурології [13], лінгвістики [6; 10; 14; 24; 35].

Ідентичність – складний і багатогранний феномен, у якому інтегруються соціокультурний, психоемоційний, лінгвокогнітивний мовно-комунікативний аспекти. Саме мова об'єднує зусилля представників багатьох наук, що розробляють теорію ідентичності, оскільки дослідження мовних одиниць дозволяють робити висновки щодо пов'язаних з ними ідентифікаційних ментальних процесів і соціально-особистісних характеристик мовця.

В основі різних підходів до феномена ідентичності лежить прагнення соціуму до цілісності, стабільності та прозорості образу людини: ідентичність, самість (*self*) суб'єкта повинна бути доступною і зрозумілою. Однак це бажання далеке від реальності, оскільки все частіше очевидною стає непостійність, плинність, фрагментарність, розірваність, несправжність, недосяжність, множинність і віртуальність ідентичності, що ускладнює розуміння суб'єкта і пояснює інтерес до нього дослідників найрізноманітніших галузей знань.

Мета і завдання статті полягають у тому, щоб розкрити зміст поняття ідентичності, проаналізувати теоретичні підходи до його вивчення та пояснити взаємозв'язок між поняттями «ідентичність» і «суб'єкт дискурсивної діяльності».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розмаїття підходів до вивчення ідентичності пояснюється не лише складністю і багатогранністю

цього феномена, але й неоднозначністю самого терміна. На це звертає увагу один з основоположників концепції ідентичності Е. Еріксон у відомій розвідці «Ідентичність та життєвий цикл» (*"Identity and Life Cycle"*), свідомо відмовляючись від її чіткого визначення: «Чим більше пишеш на цю тему, тим ширшим і всеосяжнішим здається зміст цього поняття» [28, 20]. Саме тому вважаємо доречним коротко проаналізувати походження терміна *"identity/ідентичність"*, розпочавши екскурс в історію становлення його змісту з етимології його повсякденного узусу, яка надає відомості щодо відповідного фрагмента наївної картини світу носіїв англійської мови.

В Оксфордському словнику англійської мови зміст терміна «ідентичність» визначається насамперед як «характеристика, почуття або вірування, що вирізняють людей з-поміж інших» (*"characteristics, feelings or beliefs that distinguish people from others: a sense of national / cultural / personal 'group identity'"*), і лише потім наводиться значення ідентичності як «стану або відчуття схожості з кимось або чимось» (*"the state or feeling of being very similar to smb/smith"*) [38, 448]. З одного боку, ідентичність носії англійської мови розуміють як власну унікальність (відмінність), а з іншого – приналежність до певної групи за ознакою схожості (тотожності).

Якраз така неоднозначність терміна лежить в основі новітнього, постструктуралістського трактування цього поняття як нестабільної і плинної величини [24], що не лише зафіксовано у тлумачних словниках англійської мови, а й відображено в етимології англійського слова *"identity"* як такого, що походить від пізньолатинського *"identitās"*, що, своєю чергою, бере початок від ранньолатинських слів *"idem"* (ідентичний) і *"ipse"* (схожий сам на себе, унікальний) [37].

Уперше семантичну розмитість терміна «ідентичність» фіксує П. Рікер, намагаючись дати йому визначення [40]. Він зауважує, що в утворенні кореня французького слова *ідентичність* (*l'identitū*) беруть участь два латинських слова – *idem* і *ipse*. З цього випливає, що у цьому слові відбувається накладання двох різних значень. Перше з них, *"idem"* (ідентичний) означає «дуже схожий», «аналогічний», «той самий», що передбачає певну форму незмінності в часі. Термін *ipse* протиставляється традиційному поняттю *idem*, до якого важко підібрати український еквівалент – щось близьке до «само тотожності», «неперервності в часі і просторі». Інакше кажучи, значення слова *"ipse"* пов'язане з «самістю» (*ipseite*), *"self"* [40, 296–297], що означає «унікальність», «індивідуальність». Отже, *idem* як синонім до «найвищою мірою подібного», «аналогічного», «того самого» передбачає певну форму незмінності в часі. Другий корінь *ipse* пов'язаний з такими словами, як «замість», «самототожність», «суть», «основа» (*"essentia"*) [17, 18].

Зафіксуємо основні смисли, пов'язані з поняттям «ідентичність»: тотожність, цілісність, визначеність, спосіб розмежування «Я» від «не-Я», самість, унікальність, неперервність у часі. Загалом можна виокремити два контексти, якими визначається природа ідентичності: контекст порівняння, яким окреслюється ступінь схожості і відповідності, та контекст динамічності, яким задається постійність у змінах і розвитку. Отже, визначимо *ідентичність* як плинне, схильне до динамічних змін усвідомлення приналежності об'єкта (суб'єкта) іншому об'єкту (суб'єкту) як частини і цілого, особливого і загального, схожого і відмінного.

Із наведеного вище можна зробити висновок про діалектичну природу ідентичності, яка перебуває на межі між сталістю і плинністю, між стабільністю власної самості та динамічністю різних «Я», що конструюються у різних дискурсивних ситуаціях, між індивідуальним «Я» і «Я» як (не-)члена певної соціальної спільноти.

Серед усього розмаїття класифікацій ідентичності у соціогуманітарному знанні нас передусім цікавить співвідношення індивідуально-особистісного та соціально-колективного рівнів ідентичності. Ми пропонуємо використати соціокогнітивний підхід до вивчення ідентичності, у межах якого визнається, що у свідомості кожної людини соціальний (колективний, інтеракційний) рівень ідентичності взаємодіє з когнітивним (індивідуальним, особистісним), що свідчить про їх діалектичний взаємозв'язок. Ще Ю. Габермас зауважував, що ідентичність людини – це нерозривна єдність її особистісного і соціального компонентів, оскільки особистісна й соціальна сфери перебувають у процесі постійної взаємодії і взаємовизначення [32, 58]. У концепції Е. Гідденса ідентичність також двополюсна: з одного боку, це конформізм, пристосування до умов зовнішнього світу, а з іншого – індивідуалізм, замкненість на собі [31].

Ідентичність формується у дискурсі не лише як презентація мовцем свого «Я», а як спільно створений продукт взаємодії з усіма учасниками комунікації. І особистісна, і соціальна ідентичності виникають унаслідок цілої низки когнітивно-дискурсивних та інтеракційних механізмів само- і взаємоідентифікації, виявляючись, на думку О. П. Матузкової, видами індивідуальної ідентичності, оскільки належать винятково до індивідуального виміру самовизначення особистості [14, 80]. Водночас особистісна ідентичність пов'язана з формуванням феноменологічного «Я», а соціальна – інтеракційного «Я». Отже, *особистісну* ідентичність, слідом за О. Матузковою, розуміємо як «результат когнітивно-емоційного конструювання індивідом своєї індивідуальної totoжності і цілісності», а *соціальну* – як «результат своєї totoжності з групою / спільнотою» [14, 83].

Поряд із особистісною і соціальною, виокремлюють також і *колективну* або *групову* ідентичність [6], що асоціюється з колективним виміром ідентифікації, так звану «Ми»-ідентифікацією. Йдеться про ідентичність колективу як етносу, соціокультурної спільноти чи політичної нації. Відомий французький дослідник А. Табуре-Келлер, наприклад, говорить про чотири типи ідентичності, виділені за принципом зростання рівня спільності: самоідентичність (*self-identity*), колективна ідентичність (*collective identity*), інституційна ідентичність (*institutional identity*), глобальна ідентичність (*global identity*) [41, 315].

Таке розмаїття класифікацій цілком виправдовує тезу про динамічність і множинність цього явища, адже кожен індивід у кожній окремій ситуації мовлення, залежно від її умов, конструює одну з цих ідентичностей або й відразу всі. Визнаючи певну термінологічну плутанину, ми, на протипагу О. Матузковій [14, 84], використовуємо термін «колективна ідентичність» як синонім до «соціальної ідентичності», маючи на увазі, що соціальна ідентифікація відбувається і на рівні інтеракції в малих соціальних групах (безпосередня взаємодія суб'єктів комунікації), і на рівні великих соціальних груп (стать, нація, раса, етнос). Інакше кажучи, людина взаємодіє з іншими людьми не лише на мікро-, а також і на макросоціальному рівнях. Отже, соціальна ідентичність, на нашу думку, включає і індивідуальний вимір (в умовах мікро-соціальної інтеракції), і колективний (в умовах макросоціальної інтеракції).

Ідентичність будь-якої людини формується і видозмінюється протягом усього її життя, що супроводжується кризами – конфліктами між уже існуючим змістом ідентичності й актуальною ситуацією [31, 47–55]. «Особистісна ідентичність, – пише Е. Гідденс, – не є сталим набором рис, притаманних індивіду. Вона виявляється у “самості”, яку індивід розуміє в термінах своєї біографії. Ідентичність передбачає неперервність у просторі і часі, а самоідентичність рефлексивно інтерпретується агентом» [31, 53]. Вона породжується і підтримується в неперервній дискурсивній діяльності – «наративному русі, що інтегрує події, вчинки і переживання у зв'язну біографію» [31, 54]. Іншими словами, індивідуальна ідентичність людини не є якоюсь об'єктивною якістю (властивістю) людини, даною раз і назавжди. Це актуальний стан, поточне переживання суб'єктом власної цілісності в певний момент життєвого шляху, в конкретній комунікативній ситуації. Людина усвідомлює, хто вона в цей момент із досвіду ситуативного спілкування, оскільки її **ідентичність вибудовується на базі соціокогнітивного фундаменту її позицій у дискурсі**. Через це ідентичність – це не просто «Я», а «Я» – занурене в ситуацію спілкування [42, 185]. Відповідно, виділяється ще один вид ідентичності, що є важливим для нашого дослідження, – **ситуативна** [27, 268] – різновид індивідуальної ідентичності, що конструюється, підтверджується, заперечується і корегується суб'єктом дискурсивної діяльності в процесі комунікативної інтеракції з іншими суб'єктами в конкретних ситуативних умовах [24, 592], що у цьому дослідженні є умовами дискурсивної ситуації ризику.

Життєдіяльність суб'єкта в суспільстві ризику, що пов'язана з наростанням соціальної мобільності, призводить до виникнення у нього відчуття невизначеності, тривоги і до збоїв у системі так званої онтологічної безпеки (*ontological security*), яка, на думку Е. Гідденса, лежить в основі соціальних проявів особистісної ідентичності. «Практична свідомість, – пише Гідденс, – що вплетена в рутину буденності, в когнітивному та емоційному планах є основним генератором того відчуття онтологічної безпеки, яке, зазвичай, відчувається людьми і антонімом якого є «страх, що народжується при зіткненні з невідомістю і хаосом» [31, 49]. Відчувати онтологічну безпеку на рівні безпосередньої практичної свідомості означає мати відповіді на основні екзистенційні

питання, які стоять перед сучасною людиною, а також збереження її персональної (особистісної) ідентичності.

У сучасну епоху глобалізації суб'єктами дискурсивної діяльності все частіше фігурують не окремі індивіди, а групи людей – від невеликих об'єднань до всесвітніх організацій. Наприклад, розглядаючи сучасну екологічну ситуацію, можна вважати її небезпечною і для окремого індивіда, і для всього людства. Колективні екологічні небезпеки легко можуть трансформуватися в індивідуальні ризики і навпаки, – залежно від сприйняття і суб'єктного позиціонування. Відтак, їх вивчення повинно відбуватися на всіх рівнях соціодискурсивних утворень – від **особистісних (індивідуальних) до соціальних (колективних) ідентичностей**.

Отже, у нашому дослідженні превалює уявлення про ідентичність як про суперечливий і нестабільний феномен, схильний до постійного поновлення та радикальних трансформацій. Під час своєї дискурсивної діяльності людина осмислює навколишню реальність, у якій проходить її життя, і переструктурує цю реальність згідно власних потреб. Так вона пізнає не лише своє оточення, а й себе у ньому. Індивід реформує себе самого і світ навколо себе, прагнучи до стабільності, визначеності і гармонії.

Особистісні ідентичності, котрі конструюються суб'єктами дискурсивної діяльності, мають ситуативну природу і залежать від контекстних умов комунікації. Використання діяльнісного підходу дозволяє простежити динаміку формування особистісних (індивідуальних) ідентичностей у дискурсі та намітити точки біфуркації цих процесів, зважаючи на вплив різноманітних мовних і позамовних чинників. Натомість соціальним (колективним) ідентичностям характерна відносна визначеність і стабільність, а тому вони краще піддаються категоризації і параметризації, що робить доцільним використання репрезентаційного підходу до вивчення їх вербального втілення у дискурсі.

Оскільки в актуальних нині лінгвістичних дослідженнях «суб'єкта» й «ідентичності» використовуються напрацювання багатьох інших гуманітарних дисциплін, вважаємо доцільним розглянути релевантні для нашої розвідки соціологічні та психологічні теорії й концепції, які допоможуть розкрити мультидисциплінарну природу згаданих понять.

Ідентичність з позицій соціології. Перебуваючи в діалектичному взаємозв'язку з суспільством, ідентичність формується в дискурсивній діяльності індивідів як невід'ємній частині їх соціальної активності, що відбувається в надскладній системі соціально-зумовлених і культурно-значущих координат. Існує об'єктивний світ, який не залежить від людського розуму, з одного боку, і суб'єктивний світ, який людина конструює у своїй свідомості, з іншого [12, 22]. Соціальний суб'єкт не просто бере участь у конструюванні світу, а орієнтується в ньому сам і, відповідно, орієнтує інших суб'єктів: своєю дискурсивною діяльністю він/вона репрезентує себе як член суспільства, соціуму, культури.

У *конвенційній соціології* ідентичність розуміють як категоризацію себе самого як виконавця певної ролі (наприклад, «учень/учитель», «лікар/пацієнт» тощо) і залучення до цієї власної «самості» значень і очікувань, що асоціюються з цією роллю [25, 883]. Ідентичність виявляється у сприйнятті індивідом самого себе як члена соціальної спільноти (*in-group membership*). Іншими словами, соціальна ідентичність тлумачиться як індивідуальне, емоційно й аксіологічно навантажене знання суб'єкта про його належність до певної соціальної групи [42, 78]. Наприклад, індивіди, що виконують ролі «вчителя» й «учня», за певних комунікативних умов можуть розглядатися як члени одного соціального колективу (школа, освітній заклад), а за інших – належати до опозиційних спільнот (учителі, учні). Отже, в термінах конвенційної соціології суб'єкт сприймає себе як об'єкт, а значить, може категоризувати, класифікувати і номіналізувати себе самого стосовно інших соціальних категорій і класифікацій.

Натомість, у трактуванні представників *соціального конструкціонізму* ідентичність індивіда не є трансцендентною величиною, абстрактним суб'єктом, відображеним у мові, а конкретною персоною, що конструюється у дискурсі [29, 92–95] і за допомогою дискурсу, а тому виявляється термінологічно близькою до ключового для нашої роботи поняття **суб'єкта дискурсивної діяльності**. Прихильники соціоконструкціоністського тлумачення ідентичності вважають її формою динамічного вибудовування людиною власної суб'єктності (самості) у дискурсивній діяльності [30].

Соціальний конструкціонізм, який називають «соціологічною парадигмою, що ґрунтується на мові» [30, 268], з'явився в останні десятиріччя ХХ ст., об'єднавши методи дискурс-аналізу, постструктуралістської філософії, постмодернізму й риторики. Методологія соціального конструкціонізму уможливило вивчення процесів, за допомогою яких люди сприймають, інтерпретують, описують і пояснюють події та об'єкти навколишнього світу (включаючи себе). Людина, на думку представників цієї течії в соціології, нерозривно пов'язана з мовою, «оточена» нею, а, відтак, мова складає основу її самості (ідентичності). До того ж «людина стає суб'єктом лише тоді і на той час, коли вона користується мовою» [7, 28]. Її ідентичність (або сам суб'єкт) конструюється в дискурсі, в інтеракції з іншими суб'єктами, виявляючись у формі суб'єктності як відчуття самого себе («самості»). У світлі соціоконструкціоністських теорій науковці доходять розуміння того, що об'єкти навколишнього світу усвідомлюються нами як реальні тільки тоді, коли ми говоримо про них.

Як підсумок, центр уваги соціальних конструкціоністів зміщений від ідентичності як сталої величини до динаміки її конструювання, тобто питання полягає не в тому, якою є істинна природа самості, а як люди концептуалізують її у дискурсі, описуючи, інтерпретуючи і роблячи для себе зрозумілими самих себе і світ, у якому живуть.

Психологічна сутність ідентичності. У сучасній психології також можна виокремити два основні вектори дослідження ідентичності. З одного боку, її розглядають як об'єктивний психологічний стан людини, як складну структуру, що базується на одночасній схожості (групово ідентичність) або відмінності (его-ідентичність) індивіда від інших індивідів [21; 28]. А з іншого боку, ідентичність трактується як сконструйоване, контекстно-залежне, фрагментарне і рухоме утворення, що формується в дискурсивній інтеракції за допомогою мови [30].

Традиційні погляди психологів на ідентичність спираються на уявлення про існування «суверенного суб'єкта», незалежного від зовнішніх впливів [18]. Віра в те, що «Я» формується в результаті накопичення й осмислення досвіду, декартівський дуалізм душі й тіла підготували ґрунт для тлумачення ідентичності, котре для деяких дослідників залишається актуальним і донині: Я – це цілісна, незалежна персона, що пізнає, інтерпретує і творить.

Дискурсивна психологія як альтернативний напрям вивчення ідентичності, сформувалася в кінці ХХ ст., унаслідок виникнення тенденції розглядати ідентичність як соціокультурний і культурно-історичний продукт дискурсу. Завдяки М. Фуко [19], поряд із соціологією в психології ідентичність почали тлумачити як утворення, що виникає в результаті впливу домінуючих дискурсів, пов'язаних із соціальними механізмами і практиками. У межах такого антиесенціалістського і антиекзистенціалістського тлумачення ідентичності вважається, що вона залежить від мови та мовленнєвих практик, які використовуються суб'єктом у повсякденній взаємодії з іншими суб'єктами комунікації [39, 102]. Принциповим водночас стає розгляд ідентичності в термінах «децентрації», «множинності», «фрагментарності». Нестійка, плинна ідентичність створюється шляхом великої кількості подекуди суперечливих текстів (у нашому випадку текстів, що маніфестують суб'єктні позиції в дискурсі), які не можуть забезпечити її послідовність і стабільність [39, 103].

Дискурсивно-психологічне розуміння природи ідентичності суголосне її соціоконструкціоністському трактуванню, представники якого заперечують ідею про те, що «замість» людини складається з цілісної та єдиної ідентичності. Натомість «Я» розглядається як сукупність множинних ідентичностей, конституюваних у дискурсі [23; 29; 39]. Інакше кажучи, згідно з усталеною нині в дискурсивній психології думкою, ідентичність людини – це не ізольований, автономний феномен, а сутність, яка перебуває у динаміці постійної взаємодії із соціальним світом [23; 29; 30]. Дискурсивні психологи стверджують, що в дискурсі люди конструюють варіабельні, функціональні та логічно наслідкові (*consequential*) версії світу (зокрема й самих себе), «породжуючи знання про нього, управляючи і ділячись між собою цими знаннями в соціальній інтеракції» [39, 106]. Увага дискурсивних психологів сфокусована на вивченні питань презентації ідентичності суб'єктами соціальної взаємодії, ґрунтуючись на досягненнях теорій символічного інтеракціонізму і наративної психології.

У межах теорії *символічного інтераціоналізму* ідентичність розглядають через призму соціальної взаємодії індивіда. Конструюючи власну ідентичність, людина значною мірою орієнтується на інформацію про себе, сприйняту нею від інших людей, перебуваючи під постійним впливом суспільних норм і правил поведінки. Напрямок вивчення ідентичності в контексті соціальної взаємодії отримує подальший розвиток з позицій соціального конструкціонізму як продукту наших соціальних стосунків з іншими людьми [29].

У пошуках нових методів, які дозволили б вивчення ідентичності, ряд психологів, що поділяють погляди соціального конструкціонізму, звернулися до вивчення наративів, серед яких провідне місце посідають Я-наративи, або історії від першої особи (персональні розповіді), котрі змальовують перипетії власного життя. «...Людина організовує свою ідентичність за допомогою наративу, який виявляється “особистим міфом”, що формується протягом усього життя» [2, 98]. Саме в таких життєвих історіях, на думку багатьох науковців, і конструється ідентичність, надаючи суб'єкту відчуття цілісності і зв'язності в часі й просторі. Отже, ідентичність, у межах *наративного підходу*, конструється і конституюється в дискурсі автобіографічного наративу, завдяки якому людина досягає відчуття самості, виділяючи в потоці своєї життєдіяльності моменти з особливим смислом і оцінним значенням.

Згідно з важливою для нашого дослідження *теорією позиціонування* Б. Дейвіса та Р. Харре, яка розробляється в межах наративної психології, поняття ідентичності розглядається як сукупність суб'єктних позицій, а, отже, інкорпорує лінгвокогнітивний репертуар особистості як носія певної мови і культури та ситуативний контекст, у якому вона перебуває. «Зайнявши певну позицію, – стверджують Б. Дейвіс і Р. Харре, – людина неминуче бачить світ з погляду цієї позиції, і в термінах тих образів, метафор, сюжетів і концептів, які стають релевантними лише в дискурсивній практиці цього суб'єкта та його позиціонування» [26, 46].

Грунтуючись на теорії позиціонування, відомі американські дослідниці ідентичності М. Бакхольц і К. Хол уперше запропонували мультидисциплінарну модель конструювання ідентичності в дискурсі. Згідно з їх визначенням, що покладено в основу й цього дослідження, «ідентичність – це соціальне позиціонування себе та інших. У мовному плані ідентичність маркується за допомогою певних словесних ярликів, зокрема: імплікатур, позицій, стилів та інших мовних структур і знаків» [24, 592].

Отже, фундаментальним положенням дискурсивної психології є трактування ідентичності як невіддільної від процесів мислення і мовлення, під час яких «мовці діляться своїм розумінням світу і запрошують інших взяти участь у цьому процесі через мовленнєві акти комунікації» [34, 181], а «всі акти мовлення є ідентифікаційними актами» [41, 315].

Британський дослідник Дж. Джозеф стверджує, що «суттю ідентичності є сама ідентичність» [33, 1], виокремлюючи два виміри конструювання і розпізнавання ідентичності – фізичний (візуальний, поведінковий) і когнітивний (абстрактний, ментальний). Ідентичність, що конструється фізичним шляхом, легко доступна для спостереження, водночас творення ідентичності на рівні когніції можна досягнути лише через мову й мовлення. На думку Дж. Джозефа, це розмежування віддзеркалює взаємозв'язок між об'єктивною і суб'єктивною реальністю, – між тим, що суб'єкт бачить і проживає, і тим, як він/вона це передає за допомогою мови [33, 5].

У нашому дослідженні ідентичність вважаємо формою конструювання людиною власної суб'єктності в її спільній дискурсивній діяльності з іншими суб'єктами інтерації і тому потребує якісно нового підходу до вивчення її динамічної природи – *соціокогнітивного*, який дозволяє поєднати дослідження когнітивних механізмів і соціолінгвістичних особливостей позиціонування індивіда в різноманітних мікро- і макро- соціокультурних контекстах, що здійснюється шляхом взаємного конструювання ідентичностей у дискурсі та за допомогою дискурсу.

Тлумачення ідентичності у лінгвістиці. У лінгвістиці поняття ідентичності вивчається комплексно і багатоаспектно в руслі соціолінгвістики, критичного дискурс-аналізу, інтераціональної лінгвістики, міжперсональної прагматики, лінгвокультурології та ін. Найрізноманітніші аспекти цього багатогранного явища описано в термінах теорії соціолінгвістичної стратифікації (*social stratification theory*), теорії мовленнєвої акомодатії (*speech*

accommodation theory), теорії ідеології мови (*linguistic ideology*), теорії індексальності в лінгвістичній антропології (*indexicality theory*), аналізу категоризації членства (*membership categorization analysis*), концепції обличчя і ввічливості (*theory of face and politeness*) та ін.

З одного боку, лінгвістичні дослідження ідентичності проводяться в дусі репрезентаційного, об'єктивістського підходу, в термінах «мовної особистості» [11] як складної, ієрархічно організованої структури, що об'єднує численні гетерогенні, гетерохронні і гетеросуб'єктні елементи. А з іншого, ідентичність вивчається з позицій діяльнісного, конструкціоністського підходу – як система сформованих у дискурсі суб'єктних позицій, що неперервно змінюється, узгоджується і трансформується під час дискурсивної діяльності суб'єкта.

Ідентичність і мовна особистість. Широке коло питань, пов'язаних з поняттям ідентичності і засобами його мовної актуалізації, до останнього часу активно досліджувалось у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці з основним аналітичним фокусом на традиційному вивченні особливостей мовленнєвої поведінки комунікантів як вияву їх гендерної, вікової, культурної або етнічної належності [6; 20 й ін.]. Уважаючи, що ідентичність виявляється в наборі відомостей різної природи, накопичених у свідомості індивіда в ході його/її соціальної активності та в результаті рефлексії над раніше неусвідомленими уявленнями про самого себе, згадані науковці зосереджені переважно на кінцевому продукті – на категоризації цих відомостей.

Вивчення *мовної особистості* [11] – один із популярних нині напрямів вітчизняної лінгвістики, в межах якого розробляється проблематика ідентичності. І дійсно, неможливо не помітити взаємозв'язку між поняттями «мовна особистість» та «ідентичність», близькість яких базується на визнанні їх обоюдної залежності від мови й дискурсу, адже більшість само- і взаємодентифікувальних соціальних інтеракцій здійснюється в дискурсі за допомогою мовних засобів.

Мовна особистість трактується не лише як частина об'ємного і багатогранного розуміння особистості в психології, а й як особистість, котра вміщує в собі і психічний, і соціальний, і етнічний компоненти, що переломлюються через її мову, її дискурс [11, 37–39]. «Мовна особистість – підкреслює Ю. Караулов, – виражається в мові (текстах) і через мову» [11, 30]. Виявляючи специфічні ознаки мовної особистості як сталої структури, дослідники параметризують її і пропонують численні класифікації особливостей її мовної репрезентації. Деякі науковці диференціюють мовну і комунікативну особистості, пропонуючи варіативні типології їх специфічних ознак. Наприклад, В. Карасик вважає, що комунікативна і мовна особистості не тотожні і пропонує власну класифікацію структурних елементів комунікативної особистості, серед яких основними є ціннісний, пізнавальний і поведінковий плани [9]. На думку В. Карасика, запропоновані ним аспекти комунікативної особистості співвідносяться з тривірнєвою моделлю мовної особистості Ю. Караулова, але не тотожні їй, оскільки остання передбачає ієрархію рівнів, а ціннісний, пізнавальний і поведінковий аспекти є взаємодоповнювальними [11].

Однак увага представників найрізноманітніших наук до проявів особистості у мові, розширення простору соціальних практик суб'єкта, збільшення набору його/її комунікативних компетенцій і здатність функціонувати у складних соціокультурних контекстах не могли не змінити уявлення про мовну особистість. Це поняття, після тривалого перебування у фокусі активних лінгвістичних пошуків, на думку О. Баранова, в останні роки «втратило свій евристичний потенціал у світлі накопичених розбіжностей в області аналізу дискурсу» [1, 30].

Методологічно важливим у сучасному дослідженні ідентичності стає факт інтеграції мовної особистості та її соціальної діяльності в одне функціональне ціле – *суб'єкта соціальної діяльності*, невід'ємною частиною якої є його/її дискурсивна діяльність. Фокус уваги дослідників змістився з результату цієї діяльності (тексту або висловлення як мовної / мовленнєвої сутності) на процес її творення (комунікативну / дискурсивну подію).

Ідентичність і суб'єкт дискурсивної діяльності. На зміну парадигми «мова у самій собі» прийшла «лінгвістика мовного існування» [4], максимально наближена до реальних мовленнєвих практик, утілених у дискурсі. Замість констатації прагматично і соціально зумовленої специфіки мовлення лінгвістичні дослідження суб'єкта й ідентичності останніх років усе частіше зосереджуються на динаміці дискурсивного конструювання людьми самих себе та на тому, як їх

позиціонують інші люди в різних ситуаціях спілкування. Розуміння суб'єкта як системно-еволюційної категорії в термінах «лінгвістики мовного існування» – результат переосмислення з сучасних методологічних позицій поняття мовної особистості, у якому об'єднуються філософські, соціологічні і психологічні погляди на суспільноважливу сукупність особливостей людини, що виявляють її суть.

Поняття «суб'єкт дискурсивної діяльності» (далі – СДД) є близьким до поняття «дискурсивна особистість», адже саме дискурс дає можливість підключати до аналізу мовної особистості чинники широкого діапазону: ментальні, психологічні, прагматичні, адже в дискурсі мовна особистість реалізує себе у дискурсивних діях. У дискурсі виявляється епістемічний статус і емоційний стан суб'єкта, що є важливими чинниками організації спілкування. На думку С. Плотнікової, у дискурсі людина як мовна особистість трансформується в дискурсивну особистість (у термінах нашого дослідження – в СДД), оскільки дискурс продукується і споживається нею на перетині когнітивних, психологічних, комунікативних і соціальних чинників [16, 6]. Дискурсивна особистість «сама породжується дискурсом і породжує його у вигляді фрагментарного або цілісного, усного або письмового повідомлення, що може бути закінченим або неперервно поновлюватись» [16, 6]. Інакше кажучи, людина, яка вже зайняла місце у мовному просторі (є носієм певної мови і культури як мовна особистість), починає продукувати смислові повідомлення – дискурси – і створювати з них свій «дискурсивний простір» і себе в цьому просторі [16]. На думку Н. Петлюченко, мовній особистості притаманні особливості, які вона називає «індексами», завдяки яким формується її «дискурсивний портрет». Ці індекси охоплюють біологічну, індивідуальну, психологічну та соціальну специфіку конструювання особистості у дискурсі [15, 191], і, відтак, їх можна вважати маркерами дискурсивної особистості.

Мовна особистість оформляється як «суб'єкт» під час дискурсивної взаємодії індивідів у варіативних соціокультурних контекстах, чим зумовлена соціальна значущість і залежність феномена «суб'єкта дискурсивної діяльності» від ситуативних умов інтеракції. Ідентичності, що формуються в конкретних ситуативних умовах, називають **контекстними** або **ситуативними** [27, 268].

Дискурсологи звертаються до методики критичного аналізу реальних ситуацій, взятих із життя пересічних громадян або знаменитостей (так звані *case studies*), чії дискурсивні практики доступні для вивчення. У результаті цих досліджень виявлено, що подекуди люди конструюють себе як суб'єкта цілком свідомо, або, навпаки, ідентичності «проступають» крізь висловлення мовців поза їх волею [22]. Наприклад, аналізуючи мовні засоби формування ідентичності принцесою Діаною в публічних промовах, британські дослідники Дж. Абель і Е. Стокоу (2001) виявили, що вона підсвідомо конструювала дві контрастні ідентичності – «справжню себе» і себе як «члена королівської родини» [22, 417].

З іншого боку, СДД може бути сформований у дискурсі не лише підсвідомо, але й за допомогою ретельно і цілком усвідомлено підібраних мовленнєвих ресурсів з метою позитивної самопрезентації та маніпуляції широкою аудиторією слухачів. Таке припущення було доведено у роботі А. Лока і Д. Едварда, які проаналізували динаміку маніпулятивного вибудовування колишнім президентом США Білом Клінтоном ідентичності «чесного громадянина і вірного одруженого чоловіка». Матеріалом дослідження слугували записи його свідчень перед Американським судом присяжних щодо любовної інтриги з Монікою Левінскі [35]. Продумані, сплановані та навмисно сконструйовані в дискурсі ідентичності СДД не обов'язково збігаються з реальною ідентичністю особистості, що доводить основний постулат дискурсивної психології про те, що ідентичності не відображаються у дискурсі, а динамічно у ньому вибудовуються.

Унаслідок росту популярності новітніх засобів зв'язку на сучасному етапі актуальним стає дослідження динаміки само- і взаємоідентифікації в процесі віртуальної комунікації [36]. Особлива увага надається позиціюванню (*stancetaking*) як способу формування ідентичності у дискурсивній взаємодії в Інтернеті. Зокрема, американський дискурсолог Г. Майерс [36] запропонував аналіз дискурсивної ситуації Інтернет-форуму, простеживши, як блогери використовують мову для створення віртуальних ідентичностей в умовах електронного спілкування, не маючи змоги оцінити їх відповідність реальним особам. У роботі показано, що в

дискурсивній ситуації Інтернет-комунікації СДД – це винятково продукт дискурсу, ідентичність якого складається з позицій (*stances*), які займаються ним/нею у кожній окремій ситуації спілкування і узгоджуються з попередніми позиціями (і своїми, і позиціями співрозмовників чи «співблогерів»). Вибір і маніфестація суб'єктами власних позицій у дискурсі, як стверджує Г. Майерс, стосується не лише вираження власної суб'єктивної думки з приводу предмета мовлення, а ще й інтерактивного залучення до цього процесу поглядів інших учасників комунікації і узгоджувальних реакцій на них (*aligning or disaligning*) [36, 264].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можемо констатувати, що, з одного боку, людині як мовній особистості, властивий набір сталих характеристик (певних констант), які, виступаючи домінантами її мовної свідомості та мовленнєвої поведінки, піддаються структурації та параметризації. З іншого боку, людина як дискурсивна особистість – невід'ємна частина соціодискурсивного простору, в якому перебуває, і, отже, вона залучена до неперервної дискурсивної діяльності з іншими людьми, спільно будуючи світ навколо себе і себе у ньому. Поняття «суб'єкт дискурсивної діяльності», який динамічно змінюється і розвивається у дискурсі, взаємодіючи з іншими суб'єктами і конструюючи ідентичності у цій взаємодії, дозволяє врахувати ознаки мовної і дискурсивної особистості, діяльність яких характеризується поєднанням статичності й динамічності, сталості і змінності, суб'єктності та інтерсуб'єктності, індивідуальності та інтерактивності, інваріантності і варіативності.

Узагальнюючи вищесказане, об'єднаємо основні ознаки суб'єкта дискурсивної діяльності у п'ять груп:

1) СДД – це плинне, незафіксоване, емерджентне, нестабільне і фрагментарне дискурсне утворення, динаміці якого, проте, властиве тяжіння до цілісності та стабільності;

2) СДД залежить від контексту інтеракції, а, отже, в різних контекстах суб'єкти можуть конструювати різні ситуативні ідентичності. Контекстні умови фіксуються в дискурсі за допомогою засобів мови й інших семіотичних систем;

3) СДД – це єдність індивідуальної та соціальної сфер існування людини, а відтак, він формується в результаті поєднання моносуб'єктної та інтерсуб'єктної дискурсивної діяльності всіх учасників соціокультурної ситуації;

4) конструювання СДД у дискурсі відбувається в умовах мікро- та макросоціальної інтеракції: в мікросоціальній ситуації вибудовуються особистісні та індивідуально-соціальні ідентичності, водночас в макросоціальній ситуації формуються особистісні та колективно-соціальні ідентичності;

5) СДД конструюється у дискурсі шляхом накопичення позицій суб'єкта дискурсивної діяльності (стансів).

Отже, формування ідентичності суб'єктом дискурсивної діяльності та дискурсивне позиціонування – фундаментально пов'язані процеси, які не існують поза дискурсом і соціальною інтеракцією.

Джерела та література

1. Баранов А. Г. Семиотическая личность: кодовые переходы / А. Г. Баранов // Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности : тезы докладов XV Междунар. симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации, (Москва, 30 мая – 2 июня 2006 г.). – М. ; Калуга : Эйдос, 2006. – С. 30–31.
2. Барский Ф. И. Личность как черты и как нарратив: возможности уровневых моделей индивидуальности / Ф. И. Барский // Методология и история психологии. – 2008. – Т. 3, Вып. 3 : Методология психологии. – С. 93–105.
3. Бурдьё П. Начало. *Choses dites* / Пьер Бурдьё ; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. – М. : Socio-Logos, 1994. – 288 с.
4. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. М. Гаспаров. – М. : Новое лит. обозрение, 1996. – 352 с.
5. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Энтони Гидденс. – М. : Акад. проспект, 2003. – 528 с.
6. Гришаева Л. И. Особенности использования языка и культурная идентичность коммуникантов / Л. И. Гришаева. – Воронеж : ВГУ, 2007. – 262 с.
7. Демьянков В. З. Личность, индивидуальность и субъективность в языке и речи / В. З. Демьянков // «Я», «субъект», «индивид» в парадигмах современного языкознания : [сб. науч.-аналит. обзоров] / Рос. акад. наук. Ин-т науч. информ. по обществ. наукам ; [отв. ред. Н. Н. Трошина]. – М. : ИНИОН РАН, 1992. – С. 9–34.
8. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М. В. Заковоротная. –

Ростов н/Д. : Изд-во Северо-Кавказ. науч. центра высш. шк., 1999. – 31 с.

9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Вологоград : Перемена, 2002. – 477 с.
10. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 351 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
12. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка: вместо введения / О. С. Кубрякова // Когнитивные исследования языка : [сб. науч. тр.] / [гл. ред. Е. С. Кубрякова ; отв. ред. Н. Н. Болдырев]. – М. : Ин-т языкознания РАН ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – Вып. IV : Концептуализация мира в языке. – С. 11–24.
13. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : [монография] / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
14. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения : [монография] / Е. П. Матузкова. – Одесса : КП ОГТ, 2014. – 333 с.
15. Петлюченко Н. В. Дискурсивные портреты исторических харизматических личностей Германии и Украины / Н. В. Петлюченко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С. 190–197.
16. Плотникова С. Н. Языковая, коммуникативная и дискурсивная личность: к проблеме разграничения понятий / С. Н. Плотникова // Лингвистика дискурса / отв. ред. С. Н. Плотникова. – Иркутск : ИГЛУ, 2005. – С. 5–16.
17. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика / Поль Рикёр. – М. : 1999. – 376 с.
18. Стернин И. А. Концепт и языковая семантика / И. А. Стернин // Связи языковых единиц в системе и реализации. Когнитивный аспект. – Тамбов, 1999. – Вып. 2. – С. 69–75.
19. Фуко М. Герменевтика субъекта : курс лекций / Мишель Фуко. – СПб. : Наука, 2007. – 677 с.
20. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : [монография] / Л. Б. Шнейдер. – М. : МОСУ, 2001. – 272 с.
21. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эрикссон. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
22. Abel J. Broadcasting the royal role: constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview / J. Abel, E. Stokoe // British Journal of Social Psychology. – 2001. – Vol. 40, Issue 3. – P. 417–435.
23. Billig M. Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology / Michael Billig. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 336 p.
24. Bucholtz M. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / M. Bucholtz, K. Hall // Discourse Studies. – London : Sage Publications, 2005. – Vol. 7 (4–5). – P. 585–614.
25. Burke P. J. The Measurement of Role, Identity / P. J. Burke, J. Tully // Social Forces. – 1977. – Vol. 55. – P. 881–897.
26. Davies B. Positioning: The discursive production of selves / B. Davies, R. Harré // Journal for the Theory of Social Behavior. – 1990. – Vol. 20 (1). – P. 43–63.
27. De Fina A. Discourse and Identity / A. De Fina // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction / [ed. by T. A. van Dijk]. – [2-nd ed.]. – London : Sage, 2011. – P. 263–282.
28. Erikson E. Identity and the Life Cycle / Erik Erikson. – New York : W. W. Norton and Co., 1994. – 192 p.
29. Gergen K. J. The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life / Kenneth J. Gergen. – New York : Basic Books, 1991. – 265 p.
30. Gergen K. J. The social constructionist movement in modern psychology / K. J. Gerner // American Psychologist. – 1985. – Vol. 40 (3). – P. 266–275.
31. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and society in the Late Modern Age / Anthony Giddens. – Cambridge : Polity Press, 1991. – 327 p.
32. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society / Jürgen Habermas. – Boston : Beacon Press, 1985. – 465 p.
33. Joseph J. Language and Identity: National, Ethnic, Religious / John Joseph. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. – 275 p.
34. Le Page R. Acts of Identity: Creole-based: approaches to language and ethnicity / R. Le Page, A. Tabouret-Keller. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – 285 p.
35. Locke A. Bill and Monica: Memory, emotion and normativity in Clinton's Grand Jury Testimony / A. Locke, D. Edwards // British Journal of Social Psychology. – 2009. – Vol. 42. – P. 239–256.
36. Myers G. Stance-taking and public discussion in blogs / G. Myers // Critical Discourse Studies. – 2010. – Vol. 7, Issue 4. – P. 263–275.
37. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : www.etymonline.com
38. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary / ed. by Albert Sydney Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 1080 p.
39. Potter J. Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behavior / J. Potter, M. Wetherell. – London : Sage, 1987. – 560 p.
40. Ricœur P. L'identité narrative / P. Ricœur // Esprit. – 1988. – Vol. 7–8. – P. 295–304.
41. Tabouret-Keller A. Language and identity / A. Tabouret-Keller // The Handbook of Sociolinguistics / [ed. by F. Coulmas]. – Oxford : Blackwell, 1998. – P. 315–326.
42. Tracy K. The Identity Work of Questioning in Intellectual Discussion / K. Tracy, J. Naughton // Discourse Studies / [ed. by T. A. van Dijk]. – London : Sage, 2007. – Vol. 5. – P. 181–207.

43. Turner J. Social Categorization and the self-concept: a social cognitive theory of group behavior / John Turner // *Advances in Group Processes* / [ed. E. Lawer]. – 1985. – Vol. 2. – P. 77–121.

References

1. Baranov, A. G. 2006. "Semioticheskaia Lichnost: Kodovyye Perekhody". *Rechevaia Deiatelnost. Yazykovoie Soznaniie*. *Obshchaiushchiiesia Lichnosti*, 30–31. Moskva; Kaluga: Eidos.
2. Barskii, F. I. 2008. "Lichnost kak Cherty i kak Narrativ: Vozmozhnosti Urovnevnykh Modelei Individualnosti". *Metodologiya i Istoriiia Psikhologii*, 3 (3): 93–105.
3. Burdie, Pier. 1994. *Nachalo. Choses dites*. Translated by N. A. Shmatko. Moskva: Socio-Logos.
4. Gasparov, B. M. 1996. *Yazyk, Pamiat, Obraz. Lingvistika Yazykovogo Sushchestvovaniia*. Moskva: Novoie Literaturnoie Obozreniie.
5. Giddens, Antoni. 2003. *Ustroieniie Obshchestva: Ocherk Teorii Strukturatsyi*. Moskva: Akademicheskii Proekt.
6. Grishaieva, L. I. , 2007. *Osobennosti Ispolzovaniia Yazyka i Kulturnaia Identichnost Kommunikantov*. Voronezh: VGU.
7. Demiankov, V. Z. 1992. "Lichnost, Individualnost i Subiektivnost v Yazyke i Rechi". «Ya», «Subiekt», «Individ» v *Paradigmakh Sovremennogo Yazykoznavaniia*, edited by N. N. Troshun, 9–34. Moskva: INION RAN.
8. Zakovorotnaia, M. V. 1999. *Identichnost Cheloveka. Sotsyalno-Filosofskie Aspekty*. Rostov na Donu: Severo-Kavkazskii Nauchnyi Tsentri Vysshei Shkoly.
9. Karasik, V. I. 2002. *Yazykovi Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Volgograd: Peremena.
10. Karasik, V. I. 2010. *Yazykovaia Kristalizatsiya Smysla*. Moskva: Gnozis.
11. Karaulov, Yu. N. 1987. *Russkii Yazyk i Yazykovaia Lichnost*. Moskva: Nauka.
12. Kubriakova, Ye. S. 2009. "V Poiskakh Sushchnosti Yazyka: Vmesto Vvedeniia". *Kognitivnyie Issledovaniia Yazyka*, edited by Ye. S. Kubriakova, N. N. Boldyriev, 4: 11–24. Moskva: Institut Yazykoznavaniia RAN; Tambov: TGU imeni G. R. Derzhavina.
13. Maslova, V. A. 2007. *Homo Lingualis v Kulture*. Moskva: Gnozis.
14. Matuzkova, E. P. 2014. *Identichnost i Lingvokultura: Metodologiya Izucheniia*. Odessa: KP OGT.
15. Petliuchenko, N. V. 2014. "Diskursivnyie Portrety Istoricheskikh Kharizmaticheskikh Lichnostei Germanii i Ukrainy". *Odeskyi Lihvistychnyi Visnyk*, 3: 190–197.
16. Plotnikova, S. N. 2005. "Yazykovaia, Kommunikativnaia i Diskursivnaia Lichnost: k Probleme Razgranicheniia Poniatii". In *Lingvistika Diskursa*, ed. by S. N. Plotnikova, 5–16. Irkutsk: IGLU.
17. Rikior, Pol. 1999. *Germanevtika. Etika. Politika*. Moskovskie Lektsyi i Interviu. Moskva: Akademia.
18. Sternin, I. A. 1999. "Kontsept i Yazykovaia Semantika". *Svazi Yazykovykh Edinits v Sisteme i Realizatsyi. Kognitivnyi Aspekt*, 2: 69–75. Tambov.
19. Fuko, Mishel. 2007. *Germanevtika Subiekta: Kurs Lektsyi*. Sankt Peterburg: Nauka.
20. Shneider, L. B. 2001. *Professionalnaia Identichnost*. Moskva: MOSU.
21. Erikson, Erik. 1996. *Identichnost: Yunost i Krizis*. Moskva: Progress.
22. Abel, J., and Stokoe, E. 2001. "Broadcasting the royal role: constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview". *British Journal of Social Psychology*, 40 (3): 417–435.
23. Billig, Michael. 1996. *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge : Cambridge University Press.
24. Bucholtz, M., and Hall, K. 2005. "Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach". *Discourse Studies*. London: Sage Publications, 7 (4–5): 585–614.
25. Burke, P. J., and Tully, J. 1977. "The Measurement of Role, Identity". *Social Forces*, 55: 881–897.
26. Davies, B., Harré, R. 1990. "Positioning: The discursive production of selves". *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20 (1): 43–63.
27. De Fina, A. 2011. "Discourse and Identity". In *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, ed. by T. A. van Dijk, 263–282. London: Sage.
28. Erikson, Erik. 1994. *Identity and the Life Cycle*. New York : W. W. Norton and Co.
29. Gergen, Kenneth J. 1991. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
30. Gergen, K. J. 1985. "The social constructionist movement in modern psychology". *American Psychologist*, 40 (3): 266–275.
31. Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
32. Habermas, Jürgen. 1985. *The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society*. Boston: Beacon Press.
33. Joseph, John. 2004. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
34. Le Page, R., and Tabouret-Keller, A. 1985. *Acts of Identity: Creole-based: approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
35. Locke, A., Edwards, D. 2009. "Bill and Monica: Memory, emotion and normativity in Clinton's Grand Jury

Testimony”. *British Journal of Social Psychology*, 42: 239–256.

36. Myers, G. 2010. “Stance-taking and public discussion in blogs”. *Critical Discourse Studies*, 7 (4): 263–275.

37. Online Etymology Dictionary. www.etymonline.com.

38. Hornby, Albert Sydney. 1995. *Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

39. Potter, J., and Wetherell, M. 1987. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behavior*. London: Sage.

40. Ricœur, P. 1988. “L'identité narrative”. *Esprit*, 7–8: 295–304.

41. Tabouret-Keller, A. 1998. “Language and identity”. In *The Handbook of Sociolinguistics*, ed. by F. Coulmas, 315–326. Oxford: Blackwell.

42. Tracy, K., and Naughton, J. 2007. “The Identity Work of Questioning in Intellectual Discussion”. In *Discourse Studies*, ed. by T. A. van Dijk, 5: 181–207. London: Sage.

43. Turner, John. 1985. “Social Categorization and the self-concept: a social cognitive theory of group behavior”. In *Advances in Group Processes*, ed. by E. Lawler, 2: 77–121.

Ущина Валентина. Поняття суб'єкта дискурсивної діяльності в контексті теорії ідентичності.

Рассмотрено понятие «субъект дискурсивной деятельности» во взаимосвязи со сложным и многогранным дискурсивным явлением идентичности. Проанализированы теоретические подходы к его изучению с основным фокусом на корреляции между индивидуальным/персональным и социальным/коллективным уровнями идентичности. Идентичность целесообразно исследовать с помощью социокогнитивного подхода, в пределах которого установлено, что в сознании каждого человека социальный (коллективный, интеракционный) уровень идентичности взаимодействует с когнитивным (индивидуальным, личностным), что свидетельствует об их диалектической взаимосвязи. Идентичность формируется в дискурсе и с помощью дискурса не только как личностная самопрезентация субъекта дискурсивной деятельности, но и как продукт взаимодействия всех участников коммуникации. Соответственно, именно благодаря тщательному лингвистическому анализу когнитивных, дискурсивных и интеракционных механизмов само- и самоидентификации в дискурсе представляется возможным выявление индивидуальных и социальных характеристик вещателя. Идентичности конструируются способом накопления позиций субъекта дискурсивной деятельности в вариативных социокультурных контекстах, чем предопределена социальная значимость и зависимость феномена «субъект дискурсивной деятельности» от ситуативных условий интеракции. Следовательно, идентичности, которые формируются в конкретных ситуативных условиях, называют «ситуативными»; это дает возможность утверждать: формирование идентичности и дискурсивное позиционирование – фундаментально связанные процессы, которые не существуют вне дискурса и социальной интеракции.

Ключевые слова: субъект дискурсивной деятельности, идентичность, ситуативная идентичность, позиция субъекта дискурсивной деятельности, социокогнитивный подход к анализу дискурса.

Ushchyna Valentyna. The Subject of Discourse Activity and the Identity Theory.

The article considers the notion of the discourse activity subject in its relation to the notion of identity as a complex, multi-faceted and discursive phenomenon, giving the outline of various approaches to its exploration and focusing on the correlation between its individual/personal and the social/collective levels. It has been suggested that identity is constructed in discourse and by discourse in the unity of its social (collective, interactive) and cognitive (individual, personal) levels, thus making the socio-cognitive approach to the study of discourse indispensable for researching identity. Identity is formed in discourse not only as a subjective presentation of self but also as a product of all the communication participants' activities. Consequently, both individual and social levels of identity are discernible due to the thorough linguistic analysis of cognitive, discursive and interactive mechanisms of self- and other-identification. As a complex and multidimensional phenomenon, identity is created by a discourse subject as a manifold of stances taken by him or her in different discourse situations. From this perspective a situational identity is a kind of individual identity which is constructed, confirmed, denied or adjusted by the subject of discourse activity in the process of communicative interaction with other subjects under specific situational conditions. The notion of identity as a self-contradictory and unstable phenomenon remains open to new research, constant renewal and radical transformations.

Key words: subject of discourse activity, identity, situational identity, stance, socio-cognitive approach to discourse analysis.